

УДК 339.564:631.1

Н. Я. Пітель,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-5320-1522

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.16.25

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

N. Pitel,

PhD in Economics, Associate Professor of Department of Management,
Uman National University of Horticulture

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE EXPORT-ORIENTED ACTIVITY OF THE UKRAINIAN AGRARIAN ECONOMY

Статтю присвячено аналізу основних проблем розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України та обґрунтуванню пріоритетних напрямів їх вирішення.

Здійснено аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України товарами та послугами і встановлено несприятливу тенденцію домінування імпорту над експортом. Визначено, що зовнішня торгівля продукцією аграрної сфери демонструє більш позитивну динаміку. За період із 2014 до 2018 рр. експорт зріс на 2 млрд дол. США, тоді як імпорт скоротився на 1 млрд дол. США.

У результаті дослідження критично осмислено основні деструктивні чинники, що стримують розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України. Серед них такі: складна макроекономічна ситуація; внутрішньополітичні й соціальні проблеми; недосконала валютна, кредитна і промислова політика; нерозвиненість інституційного середовища підтримки міжнародної торгівлі; тінізація економіки; корупція; несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище; дестабілізація виробництва; недостатній рівень інвестування в модернізацію, впровадження інновацій та розвиток експортоорієнтованих виробництв; недосконалість законодавчого регулювання й оподаткування; адміністративні бар'єри; низька конкурентоспроможність аграрної продукції і незбалансованість експорту; галузева розрізненість; відсутність у суб'єктів аграрної експортоорієнтованої діяльності чіткої стратегії функціонування і розвитку.

Концептуально визначено і обґрунтовано базові напрями розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України.

The article is devoted to the analysis of the main problems of the development of exports activity of agrarian sphere of Ukrainian economy and to the justification of priority directions of their solution.

The dynamics of Ukraine's foreign trade of goods and services has been analyzed and an unfavorable tendency for the dominance of imports over exports has been established. It is determined that foreign trade in agricultural products shows more positive dynamics. From 2014 to 2018, exports grew by \$ 2 billion, while imports fell by \$ 1 billion.

As a result of the research, the features and the main destructive factors that slow down the development of exports of the agrarian sector of Ukrainian economy are critically considered. Among them are: difficult macroeconomic situation, internal political and social problems; imperfect monetary, credit and industrial policies; underdeveloped institutional environment for supporting international trade; shadowing the economy; corruption; unfavorable investment and business environment; destabilization of production; insufficient level of investment in modernization, introduction of innovations and development of export-oriented industries; imperfection of legislative regulation and taxation; administrative barriers; low competitiveness of agricultural production and the imbalance of exports observed; branch disparity; the lack of agrarian export-oriented entities with a clear strategy for functioning and development.

The basic directions of development of export-oriented activity of agrarian sphere of economy of Ukraine are conceptually defined and substantiated. The author's vision of a set of priority directions includes: the development of an effective export-oriented strategy of foreign trade policy of agricultural sector at the country level; unification of the legislative framework; improvement of administration, reduction of regulatory pressure; development of export support infrastructure; access to financial and investment resources; enhancing the investment attractiveness of Ukraine; the transition to an innovative economy; liberalization of currency control; export diversification. The author's development directions should be the basis for the development of a long-term strategy for the development of foreign economic activity of the agrarian sphere of the Ukrainian economy.

Ключові слова: експорт, експортоорієнтована діяльність, зовнішня торгівля, аграрна сфера, експортний потенціал.

Key words: export, export-oriented activity, foreign trade, agrarian sphere, export potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтеграція національної економіки будь-якої країни світу у сучасні глобальні світогосподарські процеси, незалежно від її економічного потенціалу, виступає важливим чинником соціально-економічного розвитку держави та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Варто також відзначити, що саме експортоорієнтована діяльність бізнесу забезпечує значною мірою конкурентоспроможність країни, основних галузей її економіки та окремих суб'єктів підприємництва.

Сучасні трансформації глобалізованого світового господарства відчутно впливають і на розвиток економіки України. Тому міжнародна торгівля, як пріоритетна складова соціально-економічного розвитку країни, набуває виняткової важливості. Інтернаціоналізація світового виробництва спонукає економіку нашої країни до структурних змін, в основі яких мають бути розширення експорту та оптимізація його складу і структури з огляду на пріоритети виробничо-господарської діяльності й рівень міжнародної конкурентоспроможності підприємств, галузей та загалом країни. Отже, Україна потребує формування ефективної експортоорієнтованої стратегії розвитку, яка дозволить завдяки експортній зорієнтованості забезпечити країні стабільно стійкі конкурентоспроможні позиції на провідних світових ринках товарів і послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До вивчення теоретико-методологічних положень та особливостей практичної реалізації

розвитку зовнішньоекономічної діяльності й експортного потенціалу аграрної сфери економіки України звертались у своїх роботах такі науковці: С.М. Кваша, В.І. Власов, Н.В. Кривенко [1], М.І. Пугачов, Б.В. Духницький [2], Н.А. Карасьова [3; 6], М.О. Лепеха, Г.М. Свириденко [8], О.М. Кібік, О.П. Подцерковний, В.О. Котлубай, Ю.В. Хаймінова [11; 12], О.М. Матусова [13], В.П. Залізнюк [14], О.І. Струк [15], І. Бураковський, О. Крініцин, І. Сологуб [16], Д.О. Завтур [17] та багато інших вітчизняних авторів. Проте динамічність зовнішніх умов і широкий спектр проблематики потребують подальшого безперервного аналізу показників експортоорієнтованої діяльності та макроекономічних параметрів. Такі дослідження формуватимуть базис для розробки експортної стратегії розвитку аграрного сектору України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України, вивчення основних проблем та окреслення напрямів їх вирішення.

Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є оцінка динаміки обсягів експорту-імпорту товарів та послуг Україною, а також зовнішньої торгівлі продукцією аграрної сфери; ідентифікація основних проблем розвитку експортоорієнтованої діяльності, оцінка їх впливу на аграрний сектор вітчизняної економіки та обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України.

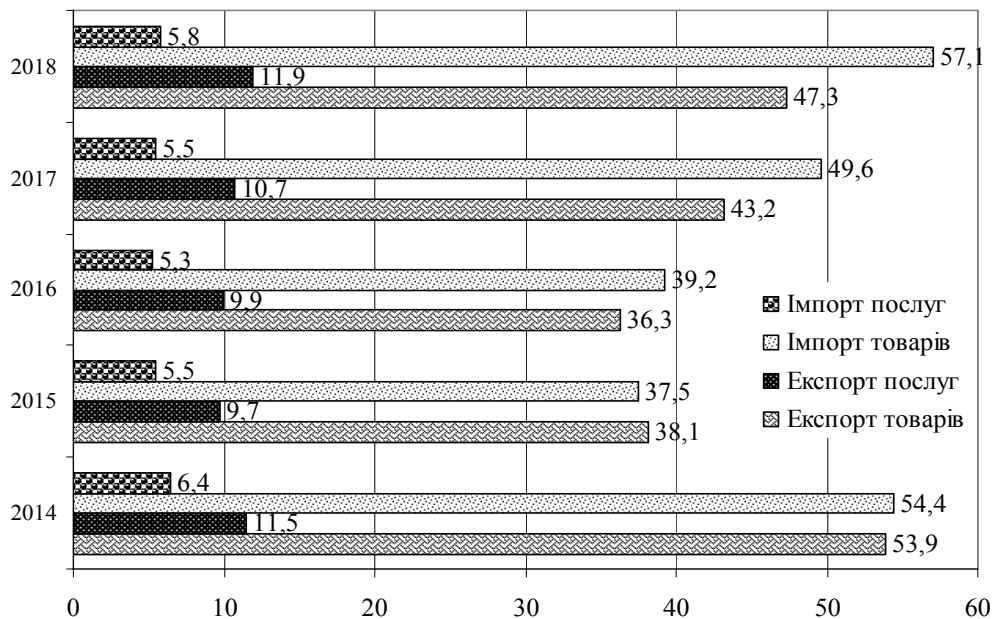

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів та послуг Україною за 2014–2018 рр., млрд дол. США

Примітка: дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: систематизовано і побудовано за даними офіційного веб-сайту Державної служби статистики України [4].

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах економічних і політичних змін та нестабільності, враховуючи євроінтеграційні стратегічні напрями розвитку Україні необхідно раціоналізувати й оптимізувати структуру зовнішньоторговельної діяльності, розвивати високотехнічне і технологічне виробництво для суттєвого підвищення продуктивності всіх галузей економіки та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародному ринку. Адже розвиток експортоорієнтованої діяльності є фундаментом економічної стабільності країни.

Впродовж останніх років у зовнішній торгівлі України товарами і послугами відбуваються трансформаційні процеси. Тривають внутрішньополітичні реформи, спрямовані на

активізацію підприємництва і розвиток власного виробництва в усіх сферах економіки, формування привабливого інвестиційного середовища для залучення капіталу від внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Проте кризові явища у світовій економіці та в економіках країн-партнерів разом із проблемами внутрішнього економічного середовища України до цього часу не сприяли раціоналізації зовнішньої торгівлі.

Незважаючи на позитивну динаміку останніх років, значний виробничо-ресурсний та експортний потенціал, вітчизняний аграрний сектор "продовжує бути зосереджений на вузькому продуктовому сегменті для зовнішніх ринків, а загальна продуктивність не дозволяє говорити про серйозну структурну перебудову й перехід до високотехнологічної моделі виробництва" [3, с. 41–42]. Ситуацію усклад-

Таблиця 1. Динаміка зовнішньої торгівлі продукцією аграрної сфери України, 2014–2018 рр., млрд дол. США

Роки	Експорт продукції аграрної сфери	Частка експорту продукції аграрної сфери у загальному обсязі експорту товарів	Імпорт продукції аграрної сфери	Частка імпорту продукції аграрної сфери у загальному обсязі імпорту товарів
2014 р.	16,6	30,80	6,0	11,03
2015 р.	14,6	38,32	3,4	9,07
2016 р.	15,4	42,31	3,8	9,69
2017 р.	17,7	40,88	4,3	8,67
2018 р.	18,6	39,32	5,0	8,74
2018 р. +,- до 2014 р.	2,0	8,53	-1,0	-2,29

Примітка: дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: систематизовано і побудовано за даними офіційного веб-сайту Державної служби статистики України [5].

нює нестабільна і несприятлива кон'юнктура світового ринку. А тому проблеми активізації експортних потоків, нарощування обсягів експорту на світовий ринок за умов його глобалізації та інтернаціоналізації, збільшення частки у світовій торгівлі є винятково актуальними для України.

Аналіз обсягів експортно-імпортних операцій впродовж 2014—2018 рр. засвідчує, що імпорт товарів продовжує домінувати над експортними поставками (рис. 1).

У 2018 р. перевищення обсягів імпорту товарів над їх експортом дорівнювало 9,8 млрд дол. США, у 2017 р. — 6,4, тоді як у 2014 р. складало 0,5 млрд дол. США. Позитивною є протилежна ситуація в торгівлі послугами: впродовж 2014—2018 рр. експорт послуг домінує над імпортом, проте його обсяги залишаються низькими. У 2018 р. перевищення експорту послуг над їх імпортом дорівнювало 6,1 млрд дол. США, у 2017 р. — 5,2, у 2014 р. — 5,1 млрд дол. США. Проте незначні масштаби зовнішньої торгівлі послугами не призводять до позитивного зовнішньоторговельного сальдо країни.

У 2018 р. Україна за обсягами зовнішньоторговельних операцій ще не відновила рівень поставок 2014 р. Загальні обсяги експорту товарів і послуг у 2014 р. дорівнювали — 65,4 млрд дол. США, у наступні роки показник знизився до 47,8 — у 2015 р., 46,2 — у 2016 р., а починаючи із 2017 р. ситуація стабілізувалась і масштаби експорту відновлювались. У 2017 р. загальний експорт склав 54,0 млрд а у 2018 р. показник зріс до 59,2 млрд дол. США.

Більш оптимістичною є ситуація у зовнішній торгівлі продукцією аграрної сфери (табл. 1).

Її експорт за аналогічний період (із 2014 до 2018 рр.) зріс на 2 млрд дол. США (частка у загальному експорті товарів Україною збільшилась із 30,8 до 39,4%), тоді як імпорт скоротився на 1 млрд дол. США (питома вага імпорту зменшилась із 11,0 до 8,8%). Проте детальний аналіз структури експортних поставок засвідчує чітке домінування сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю, сировинних матеріалів та напівфабрикатів.

Отже, враховуючи внутрішньополітичні і соціальні проблеми останніх років та динамічність розвитку зовнішнього середовища; розмаїття засобів та інструментів зовнішньоторговельної політики країни, її потужну ресурсну базу і національну специфіку підприємництва, постає необхідність вивчення сучасних проблем розвитку експортоорієнтованої діяльності економіки України для розробки ефективної стратегії, яка сформує передумо-

ви для інтеграції вітчизняної економіки до сучасної світогосподарської системи і забезпечить стійке стабільне економічне зростання.

До передумов виникнення й розвитку експортоорієнтованої діяльності в Україні доцільно віднести наявність унікальних товарів та послуг. Унікальність товару може бути обумовлена природно-географічним потенціалом, тоді йде мова про експорт сировинної продукції, та впливом динамічних факторів розвитку суспільного виробництва. Серед них такі: кваліфікована робоча сила, сучасна інноваційна технологія, розвиток науки й техніки та ін. Наявність зазначених факторів відповідає високотехнологічній експортній орієнтації країни. Наступною причиною активізації експорту, може стати недостатній обсяг внутрішнього ринку і значний рівень імпортозалежності економіки (як правило, така економіка є сировинною і дуже рідко — технологічною) [6, с. 132].

Підсумовуючи, відзначимо, що визначальною передумовою розвитку експортоорієнтованої діяльності є можливість виробництва економікою країни конкурентоспроможних на зарубіжних ринках товарів, що забезпечується ресурсно-сировинним потенціалом на рівні підприємства, галузі та країни [6, с. 133].

Сучасна експортоорієнтована діяльність України ускладнюється численними екзогенними та ендогенними чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру. З метою активізації розвитку зовнішньоторговельної діяльності аграрної сфери та стимулювання більш повного використання експортного потенціалу важливо визначити основні деструктивні чинники, що їх стримують.

Негативну динаміку обсягів українського експорту впродовж останніх років значною мірою визначають складна макроекономічна ситуація і внутрішньополітичні й соціальні проблеми; падіння світових цін на сировину і де-стабілізація виробництва в країні через військову агресію Російської Федерації. Тимчасова окупація території України зруйнувала політичні та економічні відносини між двома країнами. Зокрема негативний вплив на експорт України спричинила заборона імпорту деяких сільськогосподарських товарів українського походження та обмеження транзитного руху вантажів через територію Росії до третіх країн: Казахстану та Киргизстану. Такі обмеження призвели до скорочення експортних поставок українських товарів не лише до країн Центральної Азії та Закавказзя, а й до інших країн Азії [7]. Донині експортні втрати вітчизняної економіки лише частково компенсуються переорієнтацією на ринки інших країн.

Впродовж останніх років вітчизняна економіка перебуває в умовах ринкової трансформації та одночасного утвердження державності і принципів демократії. Тому в Україні недостатньо розвинені й функціонують інститути, що є базисом конкурентоспроможності розвинених країн, серед яких європейські країни, США, Японія тощо. Водночас на економічний розвиток негативно впливають тінізація економіки, високий рівень корупції, неефективна робота державних інституцій, несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище. Це зумовлено внутрішньою розбалансованістю і дезінтегрованістю зовнішньоекономічних пріоритетів у стратегічному векторі економіки України.

Варто вказати і на складне політичне й економічне становище країни, викликане геополітичною ситуацією; погіршенням кон'юнктури зовнішніх ринків, які стали традиційними для вітчизняних експортних товарів і послуг; бездіяльністю влади щодо розробки і впровадження стратегії перспективного розвитку конкурентоспроможного експортоорієнтованого національного виробництва.

На сучасний показник експорту негативно впливають фактори інституційного середовища і недосконала валютна і промислова політика. Це призводить до необґрунтованого росту обсягів експорту через девальвацію валюти, а не нарощування виробництва продукції із високою доданою вартістю [8, с. 656]. Нинішня структура експорту, в якій переважають сировина, напівфабрикати і продукція з незначною доданою вартістю, свідчать про низьку продуктивність і неконкурентоспроможність України на світовому ринку. Скорочення обсягів експортної діяльності в останні роки було викликано також низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товарів і послуг та непрозорістю системи стимулювання експортних галузей. Через велике технологічне відставання від розвинених країн і відсутнє достатнє ресурсне забезпечення конкурентні переваги України останніми роками забезпечували дешева робоча сила та девальвація гривні.

Ускладнює розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери відсутність єдиної цілісної мережі інституцій для підтримки міжнародної торгівлі. Такі інституції повинні надавати широкий спектр різноманітних послуг і засобів підтримки експортерів та оперативно реагувати на їх потреби (консультаційні послуги, міжнародна логістика та експедирування вантажів, митне оформлення, тестування і сертифікація аграрної продукції, фінансування і страхування експортних операцій).

Діюча нині мережа інституцій не забезпечує належного спектру послуг високої якості, необхідних для ефективного підтримки на міжнародних ринках вітчизняних експортерів аграрної продукції. Серед причин — регуляторні обмеження, недостатня географічна присутність на вітчизняному й міжнародних ринках, слабка орієнтація на клієнта і прогалини у наданні послуг. Аналіз структури вітчизняної мережі інституцій із підтримки міжнародної торгівлі засвідчує, що серед них лише 10 % надають бізнес-послуги, тоді як домінують інституції з підтримки торговельної політики (їх частка складає 53 %) [7].

Впродовж тривалого часу в аграрній сфері України спостерігається недостатній рівень інвестування в модернізацію, впровадження новітніх технологій та створення експортоорієнтованих виробництв. Частка вітчизняного сільськогосподарського сектору у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій залишається вкрай обмеженою (у 2018 р. дорівнювала 561 млн доларів США, що склало лише 1,7 відсотка) [9]. Основними перешкодами для активізації процесів інвестування є вкрай несприятлива геополітична ситуація, слабка інституційна структура, високий рівень бюрократизації державних органів та корупція, недостатньо розвинута транспортна інфраструктура, відсутність чітких правил врегулювання проблем неплатоспроможності підприємств, бездіяльність інститутів захисту прав інвесторів стосовно інтелектуальної власності і майнових прав.

Інтеграція України до європейського простору і темпи економічного розвитку суттєво залежать від інноваційних процесів і наукоємності аграрного виробництва. Проте впродовж останніх років вітчизняний науково-технічний потенціал майже не використовується. Дослідження українських науковців не використовуються в практичній діяльності, тому наукові установи майже не фінансуються агропромисловим бізнесом і виключаються із системи ринкових відносин.

Поглиблюється технологічний розрив між Україною і розвинутими країнами. А перехід до інноваційної економіки відбувається вкрай повільно. Вітчизняні інститути інноваційного розвитку (технологічні та наукові парки, венчурні фонди, технологічні кластери, бізнес-інкубатори) існують лише номінально, та їх діяльність не відповідає вимогам ринкового середовища [7].

Чинна в Україні система валютного контролю морально застаріла. Адже вона не забезпе-

чує стабільності внутрішньої грошово-кредитної системи, що демотивує вітчизняні суб'єкти аграрного підприємництва започатковувати і розвивати експорт власної продукції. Крім того, потребує суттєвої лібералізації валютний контроль в Україні. Досягти цього можна шляхом формування взаємно вигідних можливостей для розширення підприємницької діяльності вітчизняного бізнесу та іноземних інвесторів. Через жорстке валютне регулювання малий і середній бізнес реалізовує лише близько 25—40% свого експортного потенціалу. А жорсткі вимоги і не виправдані обмеження призводять до збільшення трансакційних витрат експортерів на 15—30% [10].

До основних перешкод розвитку експортоорієнтованої діяльності в аграрній сфері варто також віднести мінливий характер і недосконалість системи оподаткування, зокрема проблеми з відшкодуванням ПДВ, слабку фінансову підтримку експорту (відсутність кредитування і страхування), неефективну роботу Державної фіскальної служби (зарегульовані митні процедури й адміністративні платежі), нерозвинуту інституційну підтримку експорту, зокрема проблеми функціонування торгових представництв та агентства з просуванню експорту, громіздку систему інструментів валютних обмежень та валютного контролю тощо [11].

Багато експортоорієнтованих суб'єктів аграрного підприємництва мають проблеми із митним оформленням і проходженням процедур розмитнення. Нестабільність законодавчої бази і її складність разом із специфікою роботи митних служб обумовлюють високу ризиковість митного оформлення, пов'язану зі значними витратами (а зачасти — і втратами фінансових ресурсів). Мінімізувати такі ризики можна шляхом розвитку мережі митних посередників та забезпечення їх ефективною взаємодії з експортерами [12, с. 23].

Разом із вищезначеним розвиток експортоорієнтованої діяльності вітчизняного аграрного сектору ускладнюють несприятливі чинники підприємницького макросередовища. Серед них такі:

— недосконалість законодавчого регулювання і системна непослідовність дій державних органів влади стосовно нормативно-правового забезпечення. Протягом останнього десятиліття було схвалено численні законодавчі акти та програми розвитку загальнодержавного та регіонального рівня. Проте їх розрізненість і неузгодженість та відсутність ефективного контролювання дотримання законо-

давчих норм на місцях призвели до тінізації зовнішньоторговельної діяльності (за експертними оцінками, близько 60% товарообігу перебуває у "тіні") [13, с. 70—71]. Недосконалість вітчизняного законодавства також призвела до розширення обсягів "сірої" економіки;

— відсутність ефективної системи захисту конкуренції в економічних відносинах і дієвої державної політики з підтримки аграрного експортоорієнтованого підприємництва;

— наявність чисельних адміністративних бар'єрів (ускладнені й не виправдано зарегульовані реєстрація, сертифікація, ліцензування, управління і контроль якості, орендні відносини);

— нестабільність податкової системи і високий рівень оподаткування легального бізнесу;

— відсутність дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки аграрної експортоорієнтованої діяльності, не вигідні умови кредитування та високі ризики ресурсних втрат під час здійснення експортних операцій. Тому основним джерелом інвестування аграрного бізнесу залишаються власні фінансові ресурси. Проте внутрішні джерела фінансування (одержаний прибуток, амортизаційні відрахування та кошти сформованих фондів) недостатні для систематичного оновлення і розширення матеріальної бази. А тому більшість підприємств працює з мінімальною дохідністю [13, с. 71];

— низька конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції і незбалансованість експорту, адже домінуючу частку в ньому складає продукція з низькою доданою вартістю і лише первинною переробкою;

— низький рівень товарної та географічної диверсифікації сільськогосподарського та продовольчого експорту, який дозволяв би органічно поєднувати і комерціалізувати в експортоорієнтованій продукції весь комплекс конкурентоутворюючих чинників — виробничих, технологічних, ресурсних, трудових, інтелектуальних [14, с. 104];

— галузева та професійна розрізненість суб'єктів аграрного підприємництва, відсутність реально діючих організаційних об'єднань, спроможних лобювати власні інтереси під час формування економічної і правової політики держави;

— відсутність у суб'єктів аграрної експортоорієнтованої діяльності сформованої стратегії функціонування і розвитку, завданнями якої були б розширення географії ринків збуту, диверсифікація експорту, оптимізація структури і збільшення асортименту експорто-

ваних товарів, підвищення частки високотехнологічної продукції в загальних обсягах експорту, застосування підходів стратегічного менеджменту.

Наявність комплексу вищезазначених деструктивних чинників, ускладнюючих розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери в Україні, потребує кардинальної переорієнтації концептуальних підходів до розвитку галузі на макро-, мезо- та мікрорівнях. Назріла об'єктивна необхідність розробки дієвої експортоорієнтованої стратегії розвитку зовнішньоторговельної політики аграрної сфери України, яка враховувала б успішну світову практику державної підтримки експорту і відповідала б інтересам вітчизняних суб'єктів аграрного підприємництва. Метою такої стратегії повинно стати стимулювання розвитку експортного потенціалу країни у довготривалій перспективі.

Проведене дослідження дозволило сформулювати авторське бачення комплексу пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України. Серед них такі:

Розробка ефективної експортоорієнтованої стратегії зовнішньоторговельної політики аграрної сфери України. Щоб стати фундаментом прискорення економічного розвитку країни така політика повинна реалізовуватись у сприятливому інституційному та інвестиційному середовищі із здоровою конкуренцією, мати раціональний рівень протекціонізму, відкрити економіку для припливу іноземних інвестицій, вигідну географічну спрямованість, визначені перспективні експортоорієнтовані сектори економіки та максимально їх модернізувати й удосконалювати, диверсифікувати експорт на усіх рівнях [15, с. 14].

Уніфікація і взаємоузгодження законодавчої бази і нормативно-правових документів, що визначають порядок створення, функціонування, розвитку експортоорієнтованої діяльності.

Удосконалення процедур адміністрування, систем реєстрації та ліцензування, зменшення регуляторного тиску на бізнес (усунення необґрунтованих перевірок, упровадження "кредитних" і "податкових канікул", оптимізація системи оподаткування та звітності).

Формування інфраструктури розвитку і підтримки експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери підприємництва на загальнодержавному і регіональному рівні. Національна інституційна система підтримки експорту повинна забезпечувати стійкі конкурентні переваги економічної системи шляхом гаранту-

вання захисту інтересів українських суб'єктів експортної діяльності. Проте спостерігається неузгодженість дій інституцій, які мають сприяти просуванню експорту, фрагментарність розвитку експорту, що гальмує процес виходу національних експортерів на зовнішні ринки [16].

Системна підтримка вітчизняних експортерів за кордоном повинна стати невід'ємною частиною єдиної збалансованої мережі інституцій із регулювання і підтримки міжнародної торгівлі. Для поліпшення інституційної здатності держави важливо забезпечити кваліфікований супровід зовнішньоекономічної діяльності експортоорієнтованих українських підприємств та задовольняти їх потреби в організаційному, інформаційному, консультативно-дорадчому та логістичному забезпеченні.

Полегшення доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів. Основними напрямками залучення фінансових ресурсів для аграрної сфери повинні стати кредити банків, державне кредитування, кошти міжнародних фінансових установ, кредитних спілок, фондів підтримки підприємництва.

Підвищення інвестиційної привабливості України, запровадження дієвих інвестиційних стимулів для вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Для цього вкрай необхідне формування привабливого інвестиційного середовища. Досягти цього можна лише на основі запровадження стабільної і передбачуваної регуляторної політики, скоординованого управління, ефективних правил конкуренції, адекватних стимулів для залучення інвестицій. З цією метою доцільно зменшити, або взагалі зняти обмеження з прямих іноземних інвестицій та спростити адміністрування процедури здійснення експортно-імпортних операцій. Проте ці заходи мають супроводжуватися посиленням фінансовим моніторингом для відстеження інвестиційних потоків та відслідковування джерел інвестиційних ресурсів, щоб запобігти безконтрольному виведенню капіталу за кордон, або не допустити залучення капіталу, одержаного незаконним шляхом.

Поступовий перехід до інноваційної економіки, запровадження заходів для стимулювання інновацій з метою виходу агропромислового виробництва на сучасний рівень виробничо-технологічної бази. Досягти цього можна на основі залучення прямих іноземних інвестицій для активізації інноваційних процесів шляхом передачі технологій та їх імпорту.

Водночас важливо розвивати інноваційну інфраструктуру, яка включатиме організації, підприємства та установи для постійного об-

міну інформацією, надання маркетингових, консалтингових, фінансових та інших послуг, що сприятимуть створенню інновацій. Інноваційна інфраструктура повинна забезпечити горизонтальні і вертикальні зв'язки на всіх рівнях впровадження інновацій — місцевому, регіональному, галузевому і національному. За таких умов доцільно вивчати й адаптувати до вітчизняних реалій кращі практики і досвід розвинутих країн стосовно забезпечення співпраці між бізнес-сектором, науковими, науково-дослідними установами та університетами. Така співпраця може стосуватись розробки програм навчання і практичної підготовки, стажування молодих підприємців, спільних навчальних програм та різних видів державно-приватного партнерства у сфері інновацій.

Лібералізація валютного контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Досягти цього можна завдяки збалансуванню діючої системи валютного контролю із положеннями Угоди про асоціацію (в частині забезпечення вільного руху капіталу); проведенню модернізації та лібералізації системи валютних розрахунків у зовнішньоекономічних операціях; створенню необхідних умов для розвитку експортоорієнтованої діяльності вітчизняного бізнесу (зокрема, шляхом зменшення адміністрування і контролюючого тиску та мінімізації адміністративних і трансакційних витрат під час проведення зовнішньоторговельних операцій); покращенню діючих умов для інвестиційної діяльності в Україні (через ліквідацію численних обмежень та недоцільних вимог, що створюють штучні перепони для іноземних інвесторів [10]).

Розробка чіткої стратегії модернізації та реструктуризації основних секторів економіки, які пов'язані та співпрацюють із аграрною сферою, зокрема машинобудування, хімічної, харчової промисловості, що дозволить підвищити їх продуктивність і конкурентоспроможність.

Оптимізація структури зовнішньоторговельних операцій (при цьому мають враховуватись продуктивність і ефективність секторів економіки, попит і пропозиція з боку стратегічних партнерів) [8, с. 657].

Диверсифікація сільськогосподарського та продовольчого експорту. Це сприятиме вирівнюванню рентабельності різних видів виробництв і галузей аграрної сфери, більш рівномірному розподілу доходів, забезпечить зростання валютних надходжень, стійкість результатів експорту, вихід на нові перспективні ринки продовольства і сільськогосподарської си-

ровини [14, с. 104—105]. Політика диверсифікації аграрного сектору дозволить зменшити комерційні, торгово-політичні та інші ризики інтеграції до світової економіки. До того ж розвиток диверсифікації аграрного експорту створює певний позитивний ефект процесів імпортозаміщення.

Розробка і забезпечення функціонування ефективної експортоорієнтованої політики вітчизняних аграрних підприємств. Досягти цього можна завдяки розширенню ринків збуту, оптимізації структури експорту та збільшенню асортименту товарів і послуг, підвищенню частки високотехнологічної продукції в загальних обсягах експорту, застосуванню основних засад стратегічного управління [17, с. 114].

Узагальнені пріоритетні напрями для розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України повинні мати системний характер і застосовуватись у контексті ефективної довгострокової стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що впродовж останніх років спостерігається несприятлива тенденція розвитку зовнішньої торгівлі Україною. Імпорт продовжує домінувати над експортними поставками. У 2018 р. перевищення обсягів імпорту товарів над їх експортом дорівнювало 9,8 млрд дол. США, тоді як у 2014 р. складало 0,5 млрд дол. США. Проте зовнішня торгівля продукцією аграрної сфери демонструє більш позитивну динаміку. За період із 2014 до 2018 рр. експорт зріс на 2 млрд дол. США, тоді як імпорт скоротився на 1 млрд дол. США.

Сучасна експортоорієнтована діяльність аграрної сфери України ускладнюється численними екзогенними та ендогенними чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру. Серед них наступні: складна макроекономічна ситуація; внутрішньополітичні й соціальні проблеми; недосконалість валютна, кредитна і промислова політика; нерозвиненість інституційного середовища для підтримки міжнародної торгівлі; тінізація економіки; корупція; несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище; дестабілізація виробництва; недостатній рівень інвестування в модернізацію, впровадження інновацій та розвиток експортоорієнтованих виробництв; недосконалість законодавчого регулювання і оподаткування; адміністративні бар'єри; низька конкурентоспроможність аграрної продукції і незбалансованість експорту; галузева розрізненість; відсутність у

суб'єктів аграрної експортоорієнтованої діяльності чіткої стратегії функціонування і розвитку.

Авторське бачення комплексу пріоритетних напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності включає: розробку ефективної стратегії зовнішньоторговельної політики аграрної сфери на рівні країни; уніфікацію законодавства; удосконалення адміністрування; формування інфраструктури підтримки аграрного експорту; доступ до кредитних, фінансових та інвестиційних ресурсів; перехід до інноваційної економіки, лібералізація валютного контролю; диверсифікація експорту. Реалізація обґрунтованих автором напрямів розвитку експортоорієнтованої діяльності вітчизняної аграрної економіки дозволить сформулювати передумови для розробки ефективної стратегії стабільного економічного зростання галузі та її інтегрування до сучасної світогосподарської системи.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на конкретизацію ключових елементів державної стратегії розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України.

Література:

1. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / С.М. Кваша та ін.; за ред. С.М. Кваші. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 80 с.
2. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектора в зв'язку із підписанням Україною економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / М.І. Пугачов та ін.; за ред. М.І. Пугачова. К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. 44 с.
3. Карасьова Н.А. Вектори експортних потоків аграрного сектору України. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 41—48.
4. Обсяги експорту-імпорту товарів та послуг за регіонами України. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 07.07.2019).
5. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.07.2019).
6. Карасьова Н. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України. Міжнародна економічна політика. 2014. № 1. С. 129—152.
7. Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р. База даних "Законодавство України". Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1017-2017-%D1%80> (дата звернення: 07.07.2019).
8. Лепеха М.О., Свириденко Г.М. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України за експортоорієнтованою стратегією. Молодий вчений. 2017. № 5. С. 655—658.
9. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності у 2018 році. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07.07.2019).
10. Програма USAID "Лідерство в економічному врядуванні" проаналізувала перешкоди для МСБ з боку держави. Коридори влади. Лобіювання і Government Relations в Україні: веб-сайт. URL: <http://www.kuluar.com.ua/2017/06/14/usa-id-lev-proanalizuvala-pereshkody-dlya-msb-z-boku-derzhavy/> (дата звернення: 07.07.2019).
11. Економіко-правові засоби стимулювання експорту в Україні на євроорієнтованих засадах: монографія / О.М. Кібік та ін. Одеса: Фенікс, 2017. 298 с.
12. Кібік О.М., Хаймінова Ю.В. Засади розвитку участі митних та інших посередників у реалізації експортної стратегії України. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2017. Вип. 4. С. 16—25.
13. Матусова О.М. Проблеми розвитку експортоорієнтованого малого бізнесу України. Сучасні питання економіки і права. 2013. Вип. 2. С. 69—74.
14. Залізнюк В.П. Експортна політика в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Міжнародні відносини. Серія "Економічні науки". (Спеціальний випуск): матеріали міжнар. наук. конф. "Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти". 2018. № 16 (2018). С. 104—107.
15. Струк О.І. Експортоорієнтовані стратегії економічного розвитку у світовій економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 — світове господарство і міжнародні економічні відносини. Львів, 2016. 20 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/aref_struk.pdf (дата звернення: 07.07.2019).
16. Бураковський І., Крініцин О., Сологуб І. Політика сприяння експорту МСП в Україні: Проект для обговорення на круглому столі 29 березня 2016 року. К., 2016. 36 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2016/LEV/Krinityn_SME_Export_Promotion.pdf (дата звернення: 07.07.2019).
17. Завтур Д.О. Перспективи розвитку експортоорієнтованої стратегії підприємств. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 96.

C. 114—115. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/36362/33—Zavtyr.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07.07.2019).

References:

1. Kvasha, S.M. (2013), Eksport ta import produktiv ahrarnoho sektoru Ukrainy: stan ta tendentsii [Export and import of agricultural products in Ukraine: status and trends], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Puhachov, M.I. (2014), Perspektyvy rozvytku vitchyznianoho ahrarnoho sektora v zv'iazku iz pidpysanniam Ukrainoiu ekonomichnoi chastyny Uhody pro asotsiatsiiu z Yevropejs'kym Soiuzom, [Prospects for the development of the domestic agricultural sector in connection with the signing of the economic part of the Association Agreement with the European Union by Ukraine], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.
3. Karas'ova, N.A. (2016), "Vectors of export flows of agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 41—48.
4. State Statistics Service of Ukraine (2014—2018), "Exports-imports of goods and services by regions of Ukraine", available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 07 July 2019).
5. State Statistics Service of Ukraine (2014—2018), "Commodity structure of Ukraine's foreign trade", available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 July 2019).
6. Karas'ova, N.A. (2014), "Globalization determinants of export-oriented development of the agrarian sector of Ukraine", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 1, pp. 129—152.
7. Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "On approval of the Export Strategy of Ukraine ("Road Map" of Strategic Trade Development) for 2017-2021": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.12.2017 No. 1017-p., available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1017-2017-%D1%80> (Accessed 07 July 2019).
8. Lepekha, M.O. and Svyrydenko, H.M. (2017), "Prospects for development of Ukraine's foreign economic activity according to export-oriented strategy", *Molodyj vchenyj*, vol. 5, pp. 655—658.
9. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Direct investment (equity) in the economy of Ukraine by type of economic activity in 2018", available at: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 07 July 2019).
10. Corridors of power. Lobbying and Government Relations in Ukraine (2017), "USAID Program "Leadership in Economic Governance"

has analyzed the barriers to Small and Medium Business by the State", available at: URL: <http://www.kuluar.com.ua/2017/06/14/usaaid-lev-proanalizuvala-pereshkody-dlya-msb-z-bokuderzhavy/> (Accessed 07 July 2019).

11. Kibik, O.M. (2017), Ekonomiko-pravovi zasoby stymuliuвання eksportu v Ukraini na ievrooriantovanykh zasadakh [Economic and legal means of stimulating export in Ukraine on a Euro-oriented basis], Feniks, Odessa, Ukraine
 12. Kibik, O.M. and Khajminova, Yu.V. (2017), "Principles of development of participation of customs and other intermediaries in the implementation of Ukraine's export strategy", *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*, vol. 4, pp. 16—25.
 13. Matusova, O.M. (2013), "Problems of development of export-oriented small business in Ukraine", *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*, vol. 2, pp. 69—74.
 14. Zalizniuk, V.P. (2018), "Export policy in the context of food security", *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya "Ekonomichni nauky"*. (Spetsial'nyj випуск). Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii [International relations. Series "Economic Sciences". (Special issue). Conference Proceedings of the International Economic Conference], *Mizhnarodna Ekonomichna konferentsiya "Vil'na torhivlia, proteksionizm, spravedlyva torhivlia: za i proty"*. [International economic conference "Free trade, protectionism, fair trade: pros and cons"], Ukraine, vol. 16 (2018), pp. 104—107.
 15. Struk, O.I. (2016), "Export-oriented economic development strategies in the world economy", Ph.D. Thesis, World economy and international economic relations, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, available at: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/aref_struk.pdf (Accessed 07 July 2019).
 16. Burakovs'kyj, I. Krinitsyn, O. and Solohub, I. (2016), "Small and Medium Enterprises Export Promotion Policy in Ukraine: Draft Roundtable for discussion on March 29, 2016", available at: URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2016/LEV/Krinitsyn_SME_Export_Promotion.pdf (Accessed 07 July 2019).
 17. Zavtur, D.O. (2006), "Prospects for development of export-oriented enterprise strategy", *Kul'tura narodov Prychernomor'ia*, [Online], vol. 96 pp. 114—115, available at: URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/36362/33—Zavtyr.pdf?sequence=1> (Accessed 07 July 2019).
- Стаття надійшла до редакції 15.08.2019 р.*